

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ДО ПРОФЕСІЙНО-ОРІЄНТАЦІЙНОЇ РОБОТИ ЗІ СТАРШОКЛАСНИКАМИ

У нашій країні проблема професійно орієнтаційної роботи, педагогічних умов її підготовки найгостріше встала саме сьогодні у зв'язку з соціальними і економічними умовами, що змінилися, новачками в галузі освіти, і особливо професійної, а також з потребою зміни стосунків суб'єкта праці до своєї професійної діяльності.

Сьогоднішня висуває високі вимоги до підготовки спеціалістів, особливо майбутніх учителів, які покликані вирішувати і проблему підготовки учнів до професійного самовизначення. Для юнацтва — майбутніх суб'єктів суспільних стосунків — на перший план висуваються проблеми усвідомленого і особово-орієнтованого вибору професії, здобування професійної освіти і опанування професії, професійного зростання і самовдосконалення.

Для успішної підготовки майбутніх учителів до професійно орієнтаційної роботи зі старшокласниками необхідно визначити ті педагогічні умови, які сприятимуть цьому процесові, і тим самим забезпечуватимуть підвищення якості їхньої професійної підготовки.

Мета статті — виявити педагогічні умови підготовки майбутніх учителів до професійно орієнтаційної роботи зі старшокласниками в навчально-виховному процесі ВНЗ.

В основу статті покладено праці дослідників І. Лернера, О. Матюшкіна, М. Махмутова, С. Карпіловської, О. О. Яцишина, О. Смоляниної, Е. Суїменко.

Логіка нашого дослідження привела нас до того, що підготовка майбутніх учителів до професійно орієнтаційної роботи відбувається за певних обставин, які прийнято називати педагогічними умовами. Для обгрунтування педагогічних умов, які сприятимуть підготовці до професійно орієнтаційної роботи, ми повинні уточнити, що ми розуміємо під поняттям "педагогічна умова".

У тлумачному словнику С. І. Ожегова *умова* визначається як вимога, що стає однією із сторін, які домовляються; як усну чи письмову згоду [7, с. 776].

З психологічного боку *умова* розуміється як сукупність явищ зовнішнього чи внутрішнього середовища, що ймовірно впливає на розвиток конкретного психічного явища, яке опосередковується активністю особистості, групою людей [3, с. 206].

Під педагогічними умовами С. У. Гончаренко вбачає демонстрацію сукупності процесів відношень, що необхідні для виникнення та існування певного об'єкта або обставин процесу навчання, які є результатом відбору, конструювання і пристосування елементів, змісту, методів, засобів навчання для досягнення поставлених завдань [1, с. 255].

Виявлення і створення педагогічних умов, які істотно впливають на процес навчання і формування позитивних установок на придбання професійних знань, умінь і навичок ґрунтується на чинниках, що впливають на формування професійних інтересів студентів. До їх числа входять: 1) престижність професії; 2) особисті схильності і потреби учнів; 3) організація освітнього процесу.

Відомі психологи О.О. Яцишин та С.Я. Карпіловська [2] у своїх дослідженнях акцентують увагу на тому, що ефект профорієнтаційної роботи зі старшокласниками підвищується за певних умов. До них належать: а) побудова профорієнтаційної роботи на основі врахування вікових особливостей учнів; б) конструювання пізнавального профорієнтаційного матеріалу на основі принципів системності, послідовності й наступності; в) застосування активних методів навчання та виховання в профорієнтаційній роботі; г) реалізація творчих зв'язків класного керівника з батьками й учителями-предметниками.

У нашому дослідженні ми розглядаємо *педагогічні умови* як сукупність обставин, що визначаються гуманітаризацією освітнього процесу і є необхідними для цілеспрямованої підготовки майбутніх учителів до професійно орієнтаційної роботи зі старшокласниками.

Аналіз філософської, соціологічної та психолого-педагогічної літератури, провідного наукового досвіду та вузівської документації дав нам можливість виділити наступні умови формування професійного менталітету вчителів гуманітарних дисциплін:

- розвитку мотивації майбутніх учителів щодо профорієнтаційної роботи зі старшокласниками;
- забезпечення рефлексивної позиції з метою аналізу своїх професійних дій та якостей;
- використання навчальних психолого-педагогічних ситуацій у контексті професійної орієнтації.

Першу умову ми визначили як *розвиток мотивації майбутніх учителів щодо профорієнтаційної роботи зі старшокласниками*.

У довідковій літературі м отив (від лат. *movere* – приводити до руху, штовхати) розглядається як: 1) спонукання до діяльності, пов'язане із задоволенням потреб суб'єкта; 2) сукупність зовнішніх і внутрішніх умов, що викликають активність суб'єкта й визначають його спрямованість; 3) предмет, що спонукує й визначає вибір спрямованості діяльності (матеріальний або ідеальний), заради якого вона здійснюється; 4) усвідомлена причина, що лежить в основі вибору дій і вчинків особистості [8, с. 219]. При цьому мотивація розуміється як спонукання, що викликає активність організму й визначає її спрямованість, а мотивування визначається як раціональне пояснення суб'єктом причин дії.

Сукупність усіх мотивів особистості становить її мотиваційну сферу, яка, у свою чергу, характеризується стійкістю й динамічністю (рухомістю).

Стійкість виявляється в збереженні дієвості мотивації, а динамічність мотиваційної сфери – у зміні сили окремих мотивів, їх структури, обставин їх вияву, мотивації в цілому.

Вибір професії - це складне мотиваційне явище. З одного боку, на нього впливають такі фактори, як престижність і привабливість професії. Оцінка особистістю престижності професії значною мірою визначається соціально сформованими цінностями, а оцінка привабливості – потребами, інтересами людини. Тому професія може бути привабливою, але не престижною і навпаки. З іншого боку, вибір професії зумовлюється й більш прозаїчними мотивами: доступністю професії, зарплатною платнею, умовами праці тощо.

При цьому мотиви трудової діяльності можуть бути пов'язані не тільки з прагненнями особистого характеру, але й мати суспільний характер. Суспільні мотиви можуть зумовлювати не тільки вибір спеціальності, але й рівень здійснення професійної діяльності, характер вимогливості до себе у виконанні роботи.

Ми вважаємо, що створення сприятливої психологічної атмосфери в процесі розвитку мотивації майбутніх учителів щодо підвищення рівня підготовки до профорієнтаційної роботи підтримує пізнавальну активність студентів, а саме:

- включення студентів у колективні форми діяльності;
- залучення студентів до оцінної діяльності й формування адекватної самооцінки;
- співробітництво студента й учителя, спільна навчальна діяльність;
- заохочення пізнавальної активності студентів, створення творчої атмосфери;
- цікавість викладання навчального матеріалу (незвичайна форма подачі матеріалу, емоційність мови вчителя, пізнавальні ігри, цікаві приклади та досвід);

- уміле застосування заохочення й покарання.

Учительно необхідно передбачити систему профорієнтаційних заходів (ситуацій, завдань, вправ), спрямованих на формування окремих аспектів внутрішньої позиції студента стосовно підвищення рівня підготовки до профорієнтаційної роботи зі старшокласниками.

Варто особливо підкреслити, що розвитку мотиваційно-пізнавальної сфери щодо підвищення рівня підготовки студентів до профорієнтаційної роботи сприяє вміле сполучення різних методів, засобів та організаційних форм, використаних учителем при навчанні.

Отже, через мотивацію педагогічні цілі швидше перетворюються на психічні цілі студентів; через зміст формуються певне ставлення студентів до профорієнтаційної роботи зі старшокласниками й усвідомлюється її ціннісна значущість для особистісного, у тому числі інтелектуального, розвитку учителя; систематичний контроль профорієнтаційної діяльності та його результати використовуються для формування відповідальності та прийняття коригувальних рішень.

Наступну умову підготовки майбутніх учителів до професійно орієнтаційної роботи зі старшокласниками нами визначено як *забезпечення рефлексивної позиції з метою аналізу своїх професійних дій та якостей*.

Психологія розглядає рефлексію як процес самопізнання суб'єктом свого внутрішнього світу, стану психічних процесів. Рефлексія – не тільки знання й розуміння самого себе, але і встановлення того, як інші розуміють і сприймають його особистість, емоційні реакції і когнітивні уявлення. Це "процес подвійного, дзеркального взаємодображення суб'єктами один одного, змістом якого є відтворення особливостей одне одного" [8].

Однією з головних ознак рефлексії є її орієнтація на навчальну діяльність, котра розуміється як спрямованість мислення студента на самого себе, на власні процеси засвоєння соціального досвіду, на усвідомлення структури діяльності навчання та її результатів. Якщо рефлексія – це ланцюжок внутрішніх сумнівів, міркувань із собою, викликаних життєвими питаннями, здивуваннями, труднощами, пошуками варіантів відповіді на нові питання, то рефлексія профорієнтаційної діяльності – це також внутрішня робота: співвіднесення себе, можливостей свого "Я" з тим, чого вимагає профорієнтаційна діяльність, у тому числі – існуючими про неї уявленнями. Профорієнтаційна діяльність неможлива без рефлексії – пошуку, самооцінки, обговорення із собою власного досвіду навчання, реального й уявленого.

Отже, рефлексія в педагогічній діяльності розглядається як процес мисленнєвого аналізу будь-якої професійної ситуації, в результаті якого вникає розуміння сутності проблеми і перспективи її вирішення. Учитель, який рефлексує, завжди аналізує свій професійний досвід. Рефлексивні процеси в контексті професійної орієнтації майбутніх учителів проявляються в процесі проєктування та конструювання власної професійної діяльності, де самооцінка виступає їхнім аксіомним показником.

Самооцінку відносять до центральних утворень особистості вчителя, її ядра. Самооцінка у значній мірі визначає соціальну адаптацію майбутніх учителів та є регулятором поведінки й діяльності. Адекватне самооцінювання, що дуже важливо, відбувається в процесі соціалізації, у процесі діяльності та міжособистісної взаємодії. У структурі відношень особистості самооцінювач належить особливе і важливе місце. У процесі професійної діяльності вона набуває різного характеру: адекватна – неадекватна, позитивна – негативна [11]. Її адекватність та позитивна якість забезпечується рефлексивною позицією особистості вчителя, яка спрямована на самоконтроль та корекцію поведінки, розвитком професійно важливих якостей педагога, як от: гуманне відношення до дітей, любов до професії, педагогічний такт, самокритичність, справедливість, відповідальність, самовладання та ін.

Рефлексивна позиція розглядається як настанова: по відношенню до самого себе та власних можливостей, соціальної значущості, самоповаги, прагнення

підвищити самооцінку та свій соціальний статус. Для того, щоб набути рефлексивної позиції освітянину необхідно навчитись усвідомлювати мету власної діяльності та дати відповіді на питання: "Що я роблю?" (гармонійний внутрішній світ); "Як я це зроблю?" (виховання працелюбності); "Як зробити, щоб не нашкодити?" (толерантне ставлення до вихованців); "Як буде, якщо я...?" (гнучкість професійної позиції); "Чому або навіщо я це роблю?" (смыслотворча діяльність педагога) [9]. Майбутній учитель, який намагається таким чином мислити або рефлексувати, завжди бачить мету професійної діяльності, а також ланцюжок послідовних завдань для виконання, що приводять до неї.

Третю умову – **використання навчальних ситуацій у контексті професійної орієнтації**, спрямованих на формування досліджуваної якості, – було використано нами для надання процесу підготовки майбутніх учителів до професійно орієнтаційної роботи у вищому навчальному закладі позитивно-стимулювального характеру.

Як відомо, згідно із дидактичними дослідженнями, навчальні ситуації є одним із видів навчання у проблемному методі (І. Лернер, О. Мапошкін, М. Махмутов).

Автори цієї концепції називають такі ситуації проблемними, під час яких відбувається особливий вид розумової взаємодії суб'єктів дидактичного процесу, що характеризується таким психічним станом того, хто навчається, який вимагає виявлення, відкриття, засвоєння нових знань чи засобів діяльності [4; 5; 6].

Розв'язання навчальних ситуацій під час підготовки до професійно орієнтаційної роботи можливе, якщо відбуватиметься дотримання наступних принципів: індивідуального підходу до студентів, урахування їхніх потреб та можливостей; надання мисленню демократичного характеру; навчальне навантаження повинне концентруватися головним чином на основних практичних положеннях (мінімізація теоретичного матеріалу); забезпечення двобічного зв'язку (викладач-студент, студент-викладач) у будь-який час заняття; формування в студентів умінь працювати з різними джерелами інформації; акцентування на розвитку сильних та позитивних боків студентів.

Відомо, що вирішення навчальних ситуацій або кейс-метод зародився на початку ХХ-го століття в Гарвардській школі бізнесу. В англійській термінології *case* – це опис реальної ситуації або *true life* [10]. Кейс будується на подіях, які відбулися в реальності та пропонуються авторами для провокування дискусії, пробудження студентів до обговорення і аналізу та прийняття рішень у навчальній аудиторії. Кейс-метод дозволяє в умовах навчання створити ролеву систему, де студенти можуть зайняти певні соціально-професійні позиції. Зразок штучно створеної навчальної ситуації представляється ефективним засобом підготовки майбутніх учителів до професійно орієнтаційної роботи.

Схему кейсу можна звести до тренінгу по закріпленню знань, умінь та навичок поведінки в певних ситуаціях. Такі ситуації повинні бути наочними та детальними. Навчальні кейси максимально відображають ситуації професійної діяльності. Не зважаючи на штучне середовище ситуацій, їхня проблема чи сюжет набувають характер практичності, тобто такі, які є в реальній професійній діяльності. Кейс виступає засобом отримання нового знання про ситуацію та поведінку в ній.

Ми підтримуємо думку вченої О. Г. Смоляниної щодо переваг добре підготовлених кейсів: вони дозволяють зацікавити студентів у вивченні конкретного предмета; сприяють активному засвоєнню знань по підбору та аналізу інформації; вони сприяють розвитку *аналітичних навичок* (відрізнити отримані дані інформації, виділити суттєву і несуттєву інформацію, презентувати її); *практичних навичок* (використовувати на практиці теоретичні знання про методи та принципи), *творчих та комунікативних навичок*; *творчих навичок* (знаходити альтернативні рішення, до яких важко прийти логічним шляхом); *комунікативних навичок* (упевнено вести дискусію, переконувати навколишніх, об'єднуватись у групи, захищати власний погляд, відповідати опонентам, коротко та переконливо звітувати); *соціальних навичок* (оцінювати поведінку людей, етично поводитись при обговоренні чи аргументації іншої думки, коректно відстоювати певні позиції); *рефлексивних навичок* (постійний самоаналіз власних дій під час спілкування, критичне ставлення до результатів своїх дій) [9].

Отже, педагогічний потенціал навчальних ситуацій або кейсів дуже вагомий під час підготовки майбутніх учителів до професійно орієнтаційної роботи зі старшокласниками, тому що: відбувається постійна взаємодія між педагогами і студентами, проводиться підбір форм поведінки, виникає мотивація власних дій, аргументація вибору професійних та моральних норм, правил етичного спілкування, заняття характеризуються емоційною забарвленістю, створенням атмосфери співпраці і конкуренції одночасно, подоланням конфліктів тощо.

Висновки. Таким чином, запропонований комплекс педагогічних умов та засобів їхньої реалізації ми вважаємо доцільним та науковідповідним для підготовки майбутніх учителів до професійно орієнтаційної роботи зі старшокласниками, оскільки вони були виокремлені згідно із природою досліджуваного феномена та сучасними вимогами щодо підготовки майбутніх учителів у вищому навчальному закладі.

Перспективу подальшого дослідження ми вбачаємо у визначенні шляхів реалізації педагогічних умов підготовки майбутніх учителів до професійно орієнтаційної роботи зі старшокласниками в навчально-виховному процесі ВНЗ.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гончаренко С.У. Український педагогічний словник / С.У. Гончаренко. – К.:Либідь, 1997. – 376с.
2. Карпіловська С.Я. Основи професіографії: Навч. посібник / С.Я. Карпіловська, Р.І. Мігельман, В.В. Синявський, О.М. Ткаченко, Б.О. Федоришин, О.О. Яцишин. – К.: МАУП, 2002. – 148с.
3. Краткий психологический словарь / [ред.-сост. Л.А. Карпенко; под общ. ред. А.В. Петровского, М. Г. Ярошевского]. – 2-е изд., расш., испр. и доп. – Ростов н/Д: Изд-во "Феникс", 1999. -512с.
4. Лернер И.Я. Проблемное обучение / И. Я. Лернер. — М.: "Знание", 1974. — 64 с.
5. Матюшкин А.М. Актуальные вопросы проблемного обучения // Ожов В. Основы проблемного обучения. [пер. с польск.] / А.М. Мапошкін. — М.: "Просвещение", 1968. — С. 186—203.
6. Махмутов М. И. Организация проблемного обучения в школе. Книга для учителей / М. И. Махмутов. — М.: "Просвещение", 1977. — 240 с.
7. Ожегов С. И. Орфографический словарь русского языка: Более 50 000 слов / С.И. Ожегов. – М. : Локид-Пресс, 2006. – 799 с.
8. Психология. Словарь / Под ред. А.В. Петровского и М.Г. Ярошевского. – М.: ИПЛ, 1990.– 702 с.
9. Смолянинова О. Г. Диалектические возможности метода case study в обучении студентов [Электронный ресурс] / Ольга Георгиевна Смолянинова. – Красноярск: КГУ. – 2002. Режим доступа: <http://www.lan.krasu.ru/studies/authors/smolyaninova/CASESTUDY/articles/ECASE/ECASE.html>.
10. Современная западная философия: словарь / [сост. В.С. Малахов, В.П. Филатов; редкол. : д-р фил. наук В.А. Лекторский и др.]. – М.: Политиздат, 1991. – 414 с.
11. Суїменко Е.А. Трудовий менталітет: рушійна сила чи гальмо на шляху процвітання націй? / Е.А. Суїменко // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2004. – №1. – С.174-178.

Подано до редакції 28.05.10

РЕЗЮМЕ

У статті визначено педагогічні умови підготовки майбутніх учителів до професійно орієнтаційної роботи зі старшокласниками в навчально-виховному процесі ВНЗ.

Ключові слова: педагогічні умови, мотивація, рефлексія, кейс.

Е.А. Негривода

ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ УСЛОВИЯ ПОДГОТОВКИ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ К ПРОФЕССИОНАЛЬНО-ОРИЕНТИРОВАННОЙ РАБОТЕ СО СТАРШЕКЛАССНИКАМИ

РЕЗЮМЕ

В статье определены педагогические условия подготовки будущих учителей к профессионально ориентационной работе со старшеклассниками в учебно-воспитательном процессе ВУЗа.

Ключевые слова: педагогические условия, мотивация, рефлексия, кейс.

O.O. Hehryvoda

PEDAGOGIC CONDITIONS OF TRAINING FUTURE TEACHERS FOR VOCATIONAL GUIDANCE WORK WITH SENIOR PUPILS

SUMMARY

The article ascertains pedagogical conditions of training future teachers for vocational guidance work with senior pupils in educational process of higher school.

Keywords: pedagogical conditions, motivation, reflection, case.